

УДК 351.862.4(477)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.6471065>

I.В. ЗОЗУЛЯ,

професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, м. Харків, Україна; e-mail: journals@meta.ua;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3507-0012>

O.I. ДОВГАНЬ,

доцент Львівського університету бізнесу та права, кандидат юридичних наук, м. Львів, Україна; e-mail: alenska180786@gmail.com;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8551-5403>

ВІЙНА ТА ДЕЗЕРТИРСТВО: ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

I.V. ZOZULIA,

Professor, Chair of Criminalistics, Forensic Expertise and Pre-Medical Training, Kharkiv National University of Internal Affairs, Doctor of Law, Professor, Kharkiv, Ukraine; e-mail: journals@meta.ua;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3507-0012>

O.I. DOVHAN,

Associate Professor, Lviv University of Business and Law, Ph.D. in Law, Lviv, Ukraine; e-mail: alenska180786@gmail.com;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8551-5403>

WAR AND DESERTION: PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION IN UKRAINE

АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS), КЛЮЧОВІ СЛОВА (KEY WORDS)

Постановка проблеми. Військове дезертирство є всесвітньою проблемою, яка незалежно від обов'язковості чи ні військової служби розглядається як кримінальний злочин і переважно прирівнюється до зради, й тому потребує особливого дослідження. Здебільшого військовослужбовців до дезертирства спонукають причини, які відносяться до соціально-психологічної сфери діяльності людини, що особливо загострюються під час війни. З введенням в Україні правового режиму воєнного стану та початком широкомасштабної військової агресії росії проти нашої держави особливої увазі надається кримінально-правова складова військового дезертирства, кваліфікуючі ознаки якого закріплені у статті 408 Кримінального кодексу України, та отримали певне висвітлення в наукових роботах напередодні введення воєнного стану. При цьому, констатується незадовільна кількість наукових публікацій з правового регулювання в Україні дезертирства як військового злочину саме під час воєнного стану. Тому метою статті є визначення засад правового регулювання в Україні дезертирства як військового злочину напередодні й під час воєнного стану. В роботі використано наступні **методи**: діалектичний метод, за допомогою якого встановлено значення бойових та воєнних дій як чинника впливу на рівень дезертирства; методи системного аналізу й синтезу у дослідженні генези інтерпретації дезертирства у вітчизняному законодавстві; формально-юридичний метод для визначення особливостей військового дезертирства за міжнародною правовою базою; порівняльно-правовий метод для з'ясування відмінностей правової кваліфікації та сутності військового дезертирства напередодні й під час воєнного стану. **Результати.** Встановлено значення бойових та воєнних дій як чинника впливу на рівень дезертирства, досліджена генеза інтерпретації дезертирства у вітчизняному законодавстві, визначені особливості військового дезертирства за міжнародною правовою базою та національна правова кваліфікація та сутність військового дезертирства напередодні й під час воєнного стану. **Висновки.** Показано, що правові наслідки запровадження режимів воєнного стану та стану війни істотно не впливають на статистичний рівень дезертирства військовослужбовців як явища. Більш суттєвий вплив щодо збільшення цього показника чинить ведення бойових і воєнних дій на театрі воєнних дій, соціально-психологічний стан військовослужбовців та їх особиста оцінка ризиків, що їм загрожують. Дезертирство у вітчизняному кримінальному законодавстві віднесено до тяжких злочинів як умисне діяння, що являє підвищену суспільну небезпеку; перетерпіли зміни деякі санкції щодо нього. Позитивним було посилення звітності судових інстанцій про

стан провадження справ щодо дезертирства в складі злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), а також покладення відповідальності за можливе дезертирство військовослужбовців на їхніх командирів. Із 2017 року дезертири після завершення обумовленого інструкціями строку виключаються з обліку особового складу військових частин. Показано, що військове дезертирство за міжнародною правовою базою залежить від національного законодавства. Правові норми в світі щодо дезертирства значно ширші, ніж в Україні, й поширюються на дезертирство як навмисну відмову від обов'язків, послуг або зобов'язань особи, особливо стосовно військової служби. Показано, що проблема військового дезертирства набуває все більшої актуалізації, в той час як вітчизняне кримінально-правове законодавство щодо злочинів проти порядку проходження військової служби потребує нагального удосконалення. Опція із звернення військових комісаріатів до громадян щодо розшуку військовослужбовців-дезертирів не привела до очікуваних результатів, а норма призупинення військової служби для дезертирів потребує на додаткове опрацювання під час воєнного стану.

Ключові слова: *правове регулювання; національне та міжнародне законодавство; дезертирство; воєнний стан*

Problem statement. Military desertion is a global problem, which, whether or not military service is mandatory, is regarded as a criminal offense and mostly equated with treason, and therefore requires particular study. Military personnel are motivated to desertion by reasons related to the socio-psychological sphere of human activity, which is especially aggravated during the war. With the introduction of the legal regime of martial law in Ukraine and the beginning of Russia's large-scale military aggression against our state, special attention is paid to the criminal-legal component of military desertion, the qualifying signs of which are enshrined in Article 408 of the Criminal Code of Ukraine, and received some coverage in scientific papers the day before. At the same time, an insufficient number of scientific publications on the legal regulation of desertion as a war crime in Ukraine during martial law are stated. Therefore, the **purpose** of the article is to determine the basics of legal regulation in Ukraine of desertion as a war crime on the eve of and during martial law. The following **methods** were used in the work: the dialectical way, with the help of which the values of combat and military actions were established as a factor influencing the level of desertion; methods of system analysis and synthesis in the study of the genesis of the interpretation of desertion in domestic legislation; formal-legal method for determining the features of military desertion in the international legal framework; a comparative legal method for clarifying the differences in the legal qualifications and essence of military desertion on the eve and during martial law. **Results.** The values of military and military operations as a factor of influence on the level of desertion are established, the genesis of the interpretation of desertion in domestic legislation is investigated, the features of military desertion, according to the international legal framework and the national legal qualification and essence of military desertion on the eve and during the war are determined. **Conclusions.** It is shown that the legal consequences of the introduction of martial law and the state of war do not affect the statistical level of military desertion as a phenomenon. A more significant influence on the increase in this indicator is exerted by the conduct of combat and military operations in the theater of operations, the socio-psychological state of military personnel, and their assessment of the risks that threaten them. Desertion in domestic criminal law is classified as a serious crime as a deliberate act representing an increased public danger; some of the sanctions against him have changed. It was positive to increase the reporting of the courts on the state of the proceedings on desertion as part of crimes against the established procedure for performing military service (war crimes), as well as laying responsibility for the possible desertion of military personnel on their commanders. Since 2017, deserters, after the completion of the period specified in the instructions, are excluded from the accounting of the personnel of military units. It is shown that military desertion in the international legal framework depends on national legislation. The legal norms in the world on desertion are much broader than in Ukraine and apply to desertion as a deliberate refusal of duties, services, or obligations of a person, especially with military service. It has been determined that the domestic criminal law on crimes against the order of military service needs to be improved due to the accumulation of offenses. The option of turning military commissariats to citizens to search for deserter military personnel did not lead to the expected results, and the norm of suspension of military service for deserters requires additional study during martial law.

Key words: *Legal Regulation; National and International Legislation; Desertion; Martial Law*

Постановка проблеми

Станом до сьогодні численні вітчизняні наукові публікації з проблем дезертирства переважно стосувались питань дезертирства в західноєвропейських арміях у XVII–XVIII ст., дезертирства з російського окупаційного корпусу у Франції у 1815–1818 рр., дезертирства у

Радянській Росії, зокрема, у Червоній Армії (1918–1921 рр.) тощо. Дещо пізніше в державі була також розпочата боротьба й з іншим різновидом дезертирства – трудовим, як самовільним уходом працівників із підприємств та будівництв [1], що набуло поширення в СРСР під час Другої світової війни.

Разом із тим, у всьому світі дезертирство пов'язують переважно тільки з військовою службою. Вже сьогодні "в країнах, де військова служба є обов'язковою, факт ухилення від цього обов'язку чи непокори найчастіше є порушенням, що карається згідно із законом. Щодо *дезертирства*, то воно завжди і в усіх країнах – обов'язковою є чи ні військова служба – *розглядається як кримінальний злочин*. Покарання варіюються залежно від держави, і зазвичай їх застосування не сприймається як форма переслідування" (п.167) [2, с.41]. Як вважають Н.П. Равипрасад і Н. Жасмін (Raviprasad and Jasmin, 2022), закон про дезертирство є одним із найбільш важливих кроків, які здійснюються урядом для дотримання принципів демократії [3]. При цьому, як зазначає Дж. Пекс (Pex, 2022), існує багато "фактів, які потрібно знати про дезертирство, відмінності між ним та "відсутністю з місця служби" (хоча ця відсутність повсякденною мовою також називається "дезертирство") та можливі наслідки кожного правопорушення" [4]. Дж. Чендлер (Chandler, 2017) вважає, що "акт дезертирства часто був чимось більшим, ніж протест проти умов чи дисципліни, а натомість визначався зв'язками дезертира з громадянським суспільством, а не з військовою спільнотою" [5]. Хоча саме під час війни дезертирство (desertion) переважно прирівнюється до зради (betrayal) або зрадництва (treason).

Щодо причин, які спонукають військовослужбовців до дезертирства, то вони здебільшого індивідуальні й відносяться до соціально-психологічної сфери діяльності людини. Як зазначають О.С. Колесніченко, Я.В. Мацегора, І.І. Приходько та ін., "ситуації ризику завжди так чи інакше особистісно опосередковані, а поведінка особистості за таких умов має ситуативні ознаки та залежить від комплексу притаманних і стійко сформованих у неї якостей, звичок, знань, вмінь, навичок, підготовленості до діяльності в умовах ризику, особливостей сприйняття екстремальних, загрозливих ситуацій, суб'єктивного ставлення до них, їх оцінювання та прийняття"; "в екстремальних умовах фахівці ризиконебезпечних професій залежно від своєї готовності до ризику поведуться по-різному. Одних об'єктивно існуюча небезпека може позбавити волі, змусити відмовитися від дій, інших же, навпаки, вона мобілізує, дає додатковий приплив сил" [6, с.29, 32]. До того ж, військова служба постійно супроводжується екстремальними умовами діяльності, "в яких присутня реальна вітальна загроза, і зазвичай високий рівень нервово-

психічної напруги" [6, с.40]. І саме таку узагальнену складову пояснення причин військового дезертирства, не вдаючись у тонкощі проблеми психології екстремальної діяльності, можна вважати переважаючою. При цьому, на думку Дж. Чендлер (Chandler, 2017), у дезертирстві "політичні міркування менш важливі, ніж питання ідентичності та інтересів" [5]. За Дж. Лайалл (Lyll, 2016), "дезертирство під час війни пов'язане з довоєнним характером колективної ідентичності, яку режим використовує для легітимації свого правління: чим більше відчуження по відношенню до внутрішнього населення, тим більше шансів, що військові "зламаються" на полі бою" [7].

Щодо вітчизняної статистики, то Т.Б. Ніколаєнко як загальну тенденцію зазначає, що в Україні "набули поширення дезертирство, самовільне залишення військової частини або місця служби¹ і 2014 р., порівняно з показниками попереднього року, становили 1061 та 1814 випадків, відповідно. Якщо кількість фактів дезертирства в наступні роки помітно зменшилась і дорівнювала у 2017 р. 451 (-57,5 %), то самовільного залишення військової частини або місця служби зросла 2015 р. до 3927 (у 2,2 рази), 2016 р. суттєво скоротилася – до 2345 (-40,3 %), а 2017 р. знову збільшилася до 3204 (+36,6 %) [8, с.5–6]. Крім того, вчена подає й інші статистичні дані щодо дезертирства як явища. В свою чергу, Ю.В. Тищенко вказує, що "з початком бойових дій факти вчинення дезертирства збільшувалися кратно. У 2014 році в порівнянні з минулим – в 212 разів (з 5 до 1061)" [9, с.47]. Численні статистичні дані за роками щодо дезертирства подають також Н.А. Дмитренко [10], А.М. Ониськів [11] та ін.

Як раніше зазначалось, військове дезертирство є всесвітньою проблемою і тому потребує на особливу увагу. Тим більше, якщо це стосується високорозвинених країн – наприклад, повідомлялось про дезертирство військового з армії США [12]. Взагалі, за Дж. Пекс (Pex, 2022), "дезертирство з ЦАХАЛ – це унікальний злочин, який не має аналогів за межами системи військової юстиції" [4]. Щодо позиціонування України та його можливого зв'язку з рівнем військового дезертирства, то, наприклад, станом на 2020 рік вона посідала 59 місце у світовому рейтингу економічно розвинених країн [13], а на січень 2022

¹ Не коректне виділення, оскільки за чинним законодавством "самовільне залишення військової частини або місця служби" і є дезертирством.

року займала шосту позицію у рейтингу військової могутності серед 35 держав Європи [14].

Щодо безпосередньо стану наукової розвідки загальної проблеми дезертирства, то стосовно його кримінально-правової складової у 2014 році Т.Ю. Касько було досліджено кваліфікуючі ознаки дезертирства, закріплені в ч.2 ст.408 Кримінального кодексу України, – вчинення діяння зі зброєю або групою осіб за попередньою змовою [15]. В свою чергу, М. Карпенко звертає увагу на ситуації, "коли суб'єкти військових злочинів одночасно виконують об'єктивну сторону кількох військових злочинів" [16]. У 2019 році Н.А. Дмитренко щодо кваліфікації дезертирства вказав на "необхідність детального дослідження мотивів цього злочину, адже саме мотив, прями́й умисел дій особи прямо впливає на подальшу кваліфікацію. Відмінністю злочинів проти військової служби від злочинів іншого роду є те, що перший випадок включає організаційну шкоду, незалежно від її наявності в складі злочину" [17].

Ю.В. Тищенко у 2021 році розглядає методику розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від військової служби, зокрема, особливості їх початкового етапу та формування переліку обставин, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях про ухилення від проходження військової служби [18]. Або, вже у 2022 році О.В. Ленда зазначає, що "в умовах воєнного стану, самовільне залишення військової частини та дезертирство можна відрізнити за умови визначення органами досудового розслідування мети вчинення кримінального правопорушення або доведення наявності обставин, що є характерними лише для дезертирства" [19, с.369].

Тому, з погляду на переважну тенденцію висвітлення науковцями соціально-психологічної складової з актуальної проблеми війни та дезертирства, при наявності певної кількості статей кримінально-правового спрямування *напередодні введення воєнного стану* можна констатувати край *незначну кількість публікацій з правового регулювання в Україні дезертирства як військового злочину під час воєнного стану*. Зокрема, з визначення бойових та воєнних дій як чинника впливу на рівень дезертирства, генези інтерпретації дезертирства у вітчизняному законодавстві, особливостей військового дезертирства за міжнародною правовою базою, національної правової кваліфікації та сутності військового дезертирства напередодні й під час воєнного стану. Звідси, *метою статті* є визначення засад правового регулювання в Украї-

ні дезертирства як військового злочину напередодні й під час воєнного стану. Її *новизна* полягає в уточненні специфіки національної правової кваліфікації та сутності військового дезертирства. *Завданнями* статті є визначення бойових та воєнних дій як чинника впливу на рівень дезертирства, генези інтерпретації дезертирства у вітчизняному законодавстві, особливостей військового дезертирства за міжнародною правовою базою, національної правової кваліфікації та сутності військового дезертирства напередодні й під час воєнного стану.

Бойові та воєнні дії як чинник впливу на рівень дезертирства

У зв'язку з введенням в Україні з 24.02.2022 р. воєнного стану через повномасштабне російське вторгнення до нашої держави, силові та правоохоронні органи залучаються до запровадження та здійснення передбачених Законом України "Про правовий режим воєнного стану" заходів і повноважень, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави [20]. На це вказує й О. Задорожній, визначаючи воєнний стан як "відповідь на існуючу загрозу суверенітету і територіальній цілісності та на агресію, яка триває проти України" [21]. На думку С.О. Кириченко, М.М. Лобко та В.М. Семененко, правовий режим воєнного стану відрізняється від правового режиму стану війни за сутністю, змістом заходів та правовими наслідками їх запровадження та дії [22, с.13].

Разом із тим, як вказували у 2019 році В.В. Топольницький та Б.М. Тична, "без (*правових*. – *Авт.*) визначень залишилися такі основні розуміння та терміни: "початок воєнного часу", "воєнні дії" та "оголошення стану війни", а на теперішній час відсутня чітка диференціація між поняттями "воєнний стан" та "стан війни". Вони же, наприклад, пропонували визначення терміну "воєнні дії" – як "організоване застосування видів та окремих родів військ (сил) Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань в операціях та бойових діях" [23, с.97–98]. До того ж, прикметник "воєнний" поширюється й на такі словосполучення, як "воєнний період", "воєнна ситуація", "воєнна доктрина", "воєнна провокація", "воєнне вторгнення", "воєнна сфера" тощо.

Слід зазначити, що стосовно території України до останнього часу поняття "воєнні дії", або "бойові дії" стосувались переважно періодів 1914–1917 та 1941–1944 років [24], і тільки те-

пер – 2022 року. Відповідно, *воєнні дії*, як і все, що безпосередньо пов'язано з війною, є *чинниками, які в найбільшій мірі впливають на виникнення та розповсюдження такого явища, як дезертирство*. Дезертирство у будь-які мирні або воєнні часи властиве військовій службі, але його негативні прояви та наслідки посилюються, стають найбільш суспільно небезпечними та підривають авторитет військової служби саме під час воєнних дій в країні. При цьому, самі *терміни "воєнні дії" та "бойові дії" у 2021 році (хоча й введені з 01.01.2022 р. у вітчизняне законодавство) нарешті отримали належне визначення* у змінах до ст.1 Закону України "Про оборону України" від 06.12.1991 р. № 1932–XII [25], внесених пунктом 7 розділу IX "Прикінцеві і перехідні положення" Закону України "Про основи національного спротиву" від 16.07.2021 р. № 1702–IX [26].

Так, відповідно до законодавства, *"бойові дії" – форма застосування з'єднань, військових частин, підрозділів (інших сил і засобів) Збройних Сил України, інших складових сил оборони для вирішення бойових (спеціальних) завдань в операціях або самостійно під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння)" (абз.24); "воєнні дії – організоване застосування сил оборони та сил безпеки для виконання завдань з оборони України" (абз.25) [25]. Тобто, і *бойові дії*, і *воєнні дії передбачають залучення Збройних Сил України, інших складових сил оборони та сил безпеки до виконання бойових (спеціальних) завдань*. При цьому військовослужбовці піддаються певному ризику, який за визначенням Е. Гідденса (Giddens, 2013), є "ризиком подій зі значними наслідками, потенційно загрозливих для життя великої кількості людей та індивідів" [27]. Окремо у ст.3 цього ж Закону йдеться й про зобов'язання держави у *мирний час* із "забезпечення Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, та правоохоронних органів підготовленими кадрами, озброєнням, військовою та іншою технікою, продовольством, речовим майном, іншими матеріальними та фінансовими ресурсами". Тобто, рівень підготовки військовослужбовців, умови їх служби та супровідне бойове, матеріально-технічне й інше забезпечення повинні якщо не усунути, то мінімізувати загрози для життя військовослужбовців ризику.*

Щодо воєнного часу, то відповідно до ч.3 ст.4 Закону України "Про оборону України" від 06.12.1991 р. № 1932–XII, він настає "з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій" і "закінчується у день і час припинення стану війни" [25]. Ст.1 цього ж Закону визначає *воєнний стан* як "особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень".

Зазначимо, що Закон [25], як і чинне вітчизняне законодавство в цілому, не надає визначення правового режиму стану війни. Але за його ч.2 ст.4 *Збройні Сили України* разом з іншими військовими формуваннями "розпочинають воєнні дії, у тому числі проведення спеціальних операцій (розвідувальних, інформаційно-психологічних тощо) у кіберпросторі" "на підставі відповідного рішення Президента України". При цьому, *правова норма очікування "рішення Президента України", на нашу думку, децю суперечить* раніше викладеній у тій самій ч.2 ст.4 нормі – "органи державної влади та органи військового управління, не чекаючи оголошення стану війни, вживають заходів для відсічі агресії". Де за ст.1 Закону [25] до органів військового управління серед інших входять Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, утворені *органи у Збройних Силах України* та інших військових формуваннях, призначені для виконання функцій з управління, в межах їх компетенції, військами (силами), з'єднаннями, військовими частинами. Тобто, фактично *Збройні Сили України через відповідні органи зразу залучаються до відсічі агресії*.

Щодо стану війни, то через відсутність визначення правового режиму стану війни, В.В. Топольницький та Б.М. Тична визначають *стан війни* як "відносини держав із моменту оголошення війни між ними до її закінчення (укладення миру)" [23, с.98]. За С.О. Кириченко, М.М. Лобко та В.М. Семененко, *"стан війни – особливі відносини між державами в умовах зброй-*

ного протистояння з моменту оголошення війни між ними (або фактичним початком воєнних дій) до її закінчення" [22, с. 13].

Гене́за інтерпретації дезертирства у вітчизняному законодавстві²

Дезертирство, за ст.241 Кримінального кодексу України 1960 р., це "залишення військової частини або місця служби з метою ухилитися від військової служби, а так само нез'явлення з тією ж метою на службу при призначенні, переводі, з відрядження, з відпустки або з лікувального закладу, вчинене військовослужбовцем строкової служби" із додатковими санкціями за діяння, вчинені у воєнний час (пп."а", "в") та "вчинене особою офіцерського складу, прапорщиком, мічманом або військовослужбовцем надстрокової служби" (п."б") [28]. Указом Президії Верховної Ради України від 12.12.1969 р. № 2368–VII Кримінальний кодекс були доповнені зміни у статтю 25 щодо віднесення дезертирства (ст.241) до тяжких злочинів, за які засуджені до позбавлення волі на строк не нижче п'яти років [29]. Указом Президії Верховної Ради України від 21.07.1072 р. № 862–VIII Кримінальний кодекс було доповнено статтею 7-1, за якою дезертирство (ст.241) визнається тяжким злочином як умисне діяння, що являє підвищену суспільну небезпеку [30]. Указом Президії Верховної Ради України "Про внесення доповнень і змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів Української РСР" від 23.07.1973 р. № 1898–VIII статтею 186 стосовно заздалегідь не обіцяного приховування злочинів внесені зміни щодо санкцій п."б" і "г" ст.241 (дезертирство) [31].

Постановою Президії Верховної Ради України "Про хід виконання постанов і доручень Верховної Ради Української РСР з питань проходження громадянами республіки строкової військової служби" від 05.07.1991 р. № 1332–XII³ через факти "дезертирства, ухилення від призову на дійсну військову службу, а також загибелі та каліцтва військовослужбовців" постановлено "до 1 вересня цього року розібратися у причинах дезертирства військовослужбовців з військових частин, в яких вони проходили строкову військову службу" (п.9), опубліковано Звернення Президії Верховної Ради Української РСР до Рад народних депутатів усіх рівнів, їх

виконавчих комітетів, командування військових частин і кораблів, військовослужбовців, призовників та їх батьків, громадських організацій республіки, в якому відмічалось, що "дезертирство, ухилення від виконання воїнських обов'язків завжди вважалось у нашого народу не лише злочином, а й ганьбою" [32].

Заслуговує на особливу увагу, що 10.02.1998 р. Військовою колегією Верховного Суду України було визнано, що *особа, яка незаконно призвана у Збройні Сили України, не може нести кримінальної відповідальності* за вчинення військового злочину, передбаченого ст.241 (дезертирство) КК України [33]. Черговою ухвалою Військової колегії Верховного Суду України від 12.10.1999 р. було визнано, що *особа, яка проходить військову службу за контрактом, не є суб'єктом злочину, передбаченого ст.241 КК [34].* Наступною ухвалою Військова колегія Верховного Суду України від 07.03.2000 р. у справі про самовільне залишення місця служби тривалістю понад місяць військовослужбовцем строкової служби без поважних причин, через відсутність безспірних доказів мети ухилення від неї, перекваліфікувала його дії з п."а" ст.241 КК на п."в" ст.240 КК [35].

Наказом Міністерства юстиції України "Про затвердження Переліку судових справ та документів діяльності суду із зазначенням строків їх зберігання" від 07.07.2000 № 27/5 встановлювалися строки зберігання судових справ. Зокрема, строк "постійно" для кримінальних справ, розглянутих в судах першої інстанції для військових злочинів, що становили "непокору, опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, насильницькі дії щодо начальника, дезертирство, ухилення від військової служби шляхом членушкодження або іншим способом, умисне знищення або пошкодження військового майна" (п.14.1) [36].

Наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань "Про затвердження нормативно-правових актів з питань тримання і поведінки осіб, узятих під варту, і засуджених у слідчих ізоляторах Державного департаменту України з питань виконання покарань" від 20.09.2000 р. № 192 (абз.3 пп.5.2.1 р.5) не дозволялось "крім визначених законом категорій засуджених... залишати для роботи з господарського обслуговування слідчих ізоляторів іноземних громадян та осіб без громадянства, колишніх військовослужбовців, засуджених за самовільне залишення частини та дезертирство, колишніх працівників правоохоронних ор-

² За документами бази даних "Законодавство України" (станом на листопад 2022 р.).

³ Постанова не застосовується на території України згідно із Законом № 2215-IX від 21.04.2022 р.

ганів, що засуджені за тяжкі злочини, осіб, засуджених за злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, розкрадання зброї, боєприпасів, а також осіб, які не мали постійного місця проживання" (із змінами згідно з Наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 20.02.2006 р. № 37) [37]. Наказом Міністерства юстиції України "Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України" від 18.03.2013 р. № 460/5 [38] аналогічна норма була введена до пп.2.3 п.2 "Особливості розміщення та залучення до праці засуджених, залишених у СІЗО для роботи з господарського обслуговування".

Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341–III у ст.408 визначив *дезертирство* як "самовільне залишення військової частини або місця служби з метою ухилитися від військової служби, а також нез'явлення з тією самою метою на службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки або з лікувального закладу", що караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років (ч.1). Дезертирство із зброєю або за попередньою змовою групою осіб - карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років (ч.2). Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, - карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років (ч.3) [39].

У п.68 Звіту про розгляд судами першої інстанції кримінальних справ (порушених за статтями Кримінального кодексу України 2001 року) за наказом Державного комітету статистики України, Верховного Суду України, Міністерства юстиції України "Про затвердження форм статистичних звітів № 1-е, 3, 20, 21, 22, 30, 31, 32, 33, 34, 35 та Інструкції щодо їх заповнення" від 25.12.2001 р. № 504/189/70/5 передбачалась звітність про стан провадження справ щодо злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), у тому числі "*дезертирство*" за ст.408 [40].

У справі "Морріс проти Об'єднаного Королівства" Європейський суд з прав людини у 2002 р. щодо *обвинувачення військовослужбовця* Бриганської армії у *дезертирстві* через залишення території військової частини без дозволу, дійшов висновку про обґрунтованість зауважень з приводу невідповідності Військового суду вимогам незалежності [41].

Наказом МВС України "Інструкція про оперативне інформування в органах і підрозділах

внутрішніх справ, внутрішніх військах та навчальних закладах МВС України" від 04.10.2003 р. № 1155 при збиранні, обробленні та поданні оперативної інформації в категорії інших злочинів *враховувались факти дезертирства військовослужбовців із зброєю*, вилучення зброї, боєприпасів, наркотичної речовини (сировини) та інші передбачені Переліком злочини [42].

Розділ IV Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України за Указом Президента України від 10.12.2008 р. № 1153/2008 [43] за Указом Президента України "Про внесення змін до Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України" від 27.09.2021 р. № 483/2021 доповнювався підрозділом "Порядок призупинення та продовження військової служби", за п.144¹ якого "для військовослужбовця, який самовільно залишив військову частину або місце служби, *дезертирував* із Збройних Сил України або добровільно здався в полон, *військова служба призупиняється* відповідно до частини другої статті 24 Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу". А також, відповідно, у п.246 Положення абзац перший після слів "або обмеженням волі" доповнювався словами "(крім військовослужбовців, притягнутих до кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби чи за *дезертирство* із Збройних Сил України)" [44].

Закон України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини" від 12.02.2015 р. № 194-VIII [45] залишив незмінною норму ст.408 Кримінального кодексу України, але ввів санкції з позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років за діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, вчинене *в умовах особливого періоду, крім воєнного стану* (ч.3).

У 2015 році *посилення відповідальності за можливе дезертирство військовослужбовців було покладено на їхніх командирів* статтею 6 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України за Законом України від 24.03.1999 р. № 551-XIV, яка доповнювалась новою четвертою частиною згідно із Законом № 158-VIII від 05.02.2015 р. та із змінами слова "злочину" на слова "кримінального правопорушення", внесеними згідно із Законом № 720-IX від 17.06.2020 р. – "*командир зобов'язаний вжити заходів щодо затримання підлеглого при вчиненні або здійсненні ним замаху на вчинення кримінального правопору-*

шення чи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із непокором, опором чи погрозою начальнику, застосуванням насильства, самовільним залишенням військової частини або місця служби, ухиленням від військової служби чи *дезертирством*, із негайним доставлянням затриманого до уповноваженої службової особи або вжити заходів щодо негайного повідомлення уповноваженої службової особи про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні діяння з ознаками кримінального правопорушення" [46].

Наказом Міністерства внутрішніх справ України "Про затвердження Інструкції з організації обліку особового складу Національної гвардії України" від 30.01.2017 р. № 73, щодо організації та ведення обліку особового складу, який вибув з військових частин, в особливий період, виключаються зі списків "... зниклі безвісти і ті, які не повернулися в установлений строк із відрадження, відпусток або закладів охорони здоров'я, а також ті, які *дезертирували*, – після ретельного їх розшуку та розслідування обставин їх *дезертирства* або неповернення до частини, але не пізніше п'ятнадцяти діб з дня зникнення, *дезертирства* і закінчення строку відрадження, відпустки або строку повернення до частини, повідомленого закладом охорони здоров'я" (пп.17 п.1 р.III) [47]. Близьким за змістом наказом Міністерства внутрішніх справ України "Про затвердження Інструкції з організації обліку особового складу Державної прикордонної служби України" від 06.06.2017 р. № 468, щодо організації та ведення обліку особового складу, який вибув з органів Держприкордонслужби, в особливий період, виключаються зі списків "ті, які не повернулися в установлений строк із відрадження, відпусток або закладів охорони здоров'я, а також ті, які *дезертирували*, - після ретельного їх розшуку і розслідування обставин їх *дезертирства* або неповернення до органу Держприкордонслужби, але не пізніше п'ятнадцяти діб із дня дезертирства і закінчення строку відрадження, відпустки або строку повернення до органу Держприкордонслужби, повідомленого закладом охорони здоров'я, але не раніше дня звільнення з військової служби. Такі військовослужбовці не пізніше 3 діб виключаються з усіх видів забезпечення" (пп.18 п.1 р.II) [48].

Особливості військового дезертирства за міжнародною правовою базою (витяг)

Як визначено, "у міжнародному праві *дезертиром* є особа, зокрема військовослужбовець, яка відмовляється від національної військової

служби та військових обов'язків, на час проведення військової операції чи назавжди. Це також стосується людини, яка залишає збройні сили, приєднавшись до ворожих сил" [49].

Правові норми в світі щодо дезертирства значно ширші й поширюються на дезертирство як навмисну відмову від обов'язків, послуг або зобов'язань особи, особливо стосовно військової служби (кримінальне право США), англійського та шотландського сімейного права (конструктивне дезертирство) або дезертирство моряків (морське право).

Відповідно до Рекомендацій з міжнародного захисту № 10. Клопотання щодо надання статусу біженця у зв'язку з військовою службою у контексті ст.1A(2) Конвенції 1951 р. про статус біженців та (або) Протоколу до неї 1967 р. [2, с.219–241], *"дезертирство означає самовільне залишення місця служби чи поста або опір призову на військову службу. Залежно від національного законодавства навіть особа призовного віку, яка пройшла національну службу і демобілізувалась, але все одно вважається військовозобов'язаною, за певних обставин може вважатися дезертиром. Дезертирство може мати місце щодо служби у поліції, жандармерії чи еквівалентних служб безпеки; крім того, цей термін застосовується до тих, хто дезертирував з недержавних збройних груп. Дезертирство може здійснюватися з релігійно-етичних міркувань чи інших причин"* (ч.3).

Серед таких інших причин дезертирства можуть бути побоювання військової служби чи умов такої як у мирний час, так і у період збройного конфлікту (ч.4). "Держави можуть також накладати санкції на осіб, які дезертирують або ухиляються від військової служби, якщо їхнє дезертирство або ухилення не засноване на вагомих релігійно-етичних міркуваннях, за умови, що такі санкції та супутні процедури відповідають міжнародним нормам" (ч.5). При відмові особи від несення військової служби можуть бути очевидні й інші форми каральних заходів у відповідь на ухилення від призову чи дезертирство (ч.15).

Амністія може не поширюватися на всіх дезертирів та осіб, які ухилилися від призову (п.46). Акт дезертирства чи ухилення може бути виразом політичних поглядів чи сприйматися як такий (п.52). У деяких суспільствах дезертири можуть сприйматися як певна соціальна група, враховуючи загальне ставлення до військової служби як ознаки відданості країні та (або) внаслідок іншого поводження з такими особами

(п.58). У випадках, де йдеться про осіб, які добровільно поступили на військову службу або з'явилися за повісткою в рамках призову, а згодом дезертирували, важливо визнати, що релігійні чи інші переконання можуть із часом розвиватися або змінюватися, як і обставини військової служби (п.69).

За Кодексом США § 85, ст.85 [50] у *дезертирстві обвинувачують* (а) будь-якого члена збройних сил, який без повноважень переходить або залишається відсутнім у своєму підрозділі, організації чи місці виконання службових обов'язків з наміром залишитися осторонь від нього назавжди; звільняється зі свого підрозділу, організації або місця служби з наміром уникнути небезпечного обов'язку або ухилитися від важливої служби; або ж без регулярного звільнення з одного із збройних сил вступає на службу або приймає призначення в той же або інший зі збройних сил без повного розкриття того факту, що він не був регулярно звільнений, або вступає на будь-яку іноземну збройну службу, за винятком випадків, коли це дозволено Сполученими Штатами. (б) Будь-який офіцер збройних сил, який після подання заяви про відставку та до повідомлення про її прийняття залишає свою посаду або належні обов'язки без дозволу та з наміром постійно не обіймати їх, винен у дезертирстві. (с) Будь-яка особа, визнана винною в дезертирстві або спробі дезертирства, підлягає покаранню, якщо злочин скоєно під час війни, стратою або іншим покаранням, яке може бути призначене військовим трибуналом, але якщо дезертирство чи спроба дезертирства відбуваються у будь-який інший час, час таким покаранням, крім страти, що може визначити військовий суд.

В цілому, військове дезертирство за міжнародною правовою базою залежить від національного законодавства. Правові норми в світі щодо дезертирства значно ширші, ніж в Україні.

Національна правова кваліфікація та сутність військового дезертирства напередодні й під час воєнного стану

Українська Вікіпедія визначає дезертирство як "самовільне залишення місця військової служби, самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем з метою ухилитися від військової служби, а також нез'явлення з тією самою метою на службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки або з лікувального закладу", характеризуючи його як один "із злочинів, пов'язаних з

несенням офіційної військової служби. У випадку, якщо дезертирство сталося у воєнний час, законами деяких країн може кваліфікуватися, як зрада Батьківщині" [51].

Нагадаємо, що Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III в останній редакції від 06.11.2022 р. [39] у ст.408 подає дезертирство як "самовільне залишення військової частини або місця служби з метою ухилитися від військової служби, а також нез'явлення з тією самою метою на службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки або з лікувального закладу".

При цьому, при дезертирстві *самовільне залишення військової частини або нез'явлення на службу військовослужбовцем* викликано його рішенням залишити місце служби не тимчасово, а на завжди, без повернення до частини та полишення військової служби без законного на те дозволу. Кількість днів дезертирства не має значення, має значення тільки умисел винного. *Дезертирство є одним із найважчих військових злочинів*, серед таких, як непокоря; невиконання наказу; опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків; погроза або насильство щодо начальника; самовільне залишення військової частини або місця служби та ін. Повний перелік таких військових злочинів подано у відповідних статтях Кримінального кодексу України, де злочини проти порядку проходження військової служби відповідно до безпосереднього об'єкта згруповані у статтях 407–409.

Слід також зазначити, що *ст.407 КК України* як військовий злочин окремо виділяє *самовільне залишення без поважних причин* військовослужбовцем військової частини або місця служби або нез'явлення його на службу. При цьому, фактична різниця полягає у змісті суб'єктивної сторони – визначення дезертирства за ст.408 Кримінального кодексу полягає виключно у *повному ухиленні від військової служби як меті* (обов'язкова ознака) такого самовільного залишення військовослужбовцем військової частини або місця служби або нез'явлення його на службу. Наразі стаття 408 Кримінального кодексу України отримала достатньо повну кримінально-правову кваліфікацію в науково-практичних коментарях В.В. Прокопенка, М.І. Мельника, М.І. Хавронюка [52–53] та інших науковців.

Цілком природно, що з проблеми дезертирства з початком воєнної агресії російської федерації проти України вітчизняні засоби масової інформації та Генштаб ЗСУ оперують даними

виключно про російські війська⁴, які "продовжують нести втрати, мають великі проблеми з комплектуванням бойових та підрозділів забезпечення, збільшується кількість випадків дезертирства та відмов військовослужбовців збройних сил Росії брати участь у війні на території України" [55]. Про це йшлося як на початку березня – "дезертирство серед російських військових стає масовим – загарбники тікають із війська навіть по дорозі в Україну", "багато хто втікає навіть під час дороги, ніхто нікому нічого не каже. Навіть збройні сили проти. Нам погрожують 7 роками тюрми, і це єдине, що тримає" [56], так і наприкінці травня 2022 року – "морально-психологічний стан путінських воїнів залишається дуже низьким. Російські солдати дедалі частіше не хочуть воювати, а тому *тікають із поля бою*" [57]. Взагалі, у тому ж березні 2022 р. повідомлялось, що "частина сирійських найманців розглядають участь у війні в Україні на боці Росії як можливість подальшого *дезертирства* та нелегальної міграції в країни Євросоюзу" [58]. Одним із заходів, застосованих російськими загарбниками для зниження дезертирства зі своїх військових частин, навіть було застосування позаду них "ешелонів, які вбивають тих, хто дезертує" [59].

Щодо безпосередньо вітчизняних реалій, то, наприклад, повідомлялось, що у 2017 році Генеральна прокуратура України назвала *дезертирство "однією з основних причин поразки в "Іловайському котлі"*, "що за 2014–2018 роки слідчі направили до суду понад 11,3 тисячі обвинувальних актів за статтями "Дезертирство" та "Самовільне залишення місця військової служби" [60]. Так, у березні 2022 року у складі російських військ у Миколаївській області взяли в полон військового дезертира – колишнього офіцера ЗСУ, який у 2014 році під час анексії Криму перейшов на бік Росії [61]. Зокрема, Інтернет-видавництво "Zaxid.net" за тегом "дезертирство" з метою правового просвітництва та патріотичного військового виховання постійно публікує достатньо велику добірку саме вітчизняного фактажу. Наприклад, 03.11.2014 р. – що "На Дніпропетровщині за дезертирство засуди-

ли двох військових до 7 років в'язниці"⁵, 15.12.2015 р. – "У Рівному військового засудили до 5 років в'язниці за дезертирство"⁶, 20.01.2016 р. – "У Бродах засудили військового, який загубив зброю та втік із частини"⁷, 24.11.2017 р. – "В Україні за дезертирство поліція розшукує майже 70 людей"⁸, 17.01.2018 р. – "В Запоріжжі затримали дезертира ЗСУ, який готувався перейти на бік Росії"⁹, 01.09.2019 р. – "З 2014 року прокуратура відкрила 11 тис. кримінальних справ за дезертирство і ухилення від армії"¹⁰, 27.11.2020 р. – "20-річного строковика з Червонограда засудили на 3 роки тюрми за дезертирство"¹¹, 25.05.2021 р. – "Солдата з Хмельницького засудили за дезертирство і псування військової техніки"¹² та ін.

При цьому, тільки у 2018 році в єдиний держреєстр судових рішень за статтею "Дезертирство" було внесено 249 вироків, а за статтею "Самовільне залишення місця військової служби" – 2542 вироків [60].

Також повідомлялось, що "станом на початок 2019 року близько 9300 військовослужбовців дезертирували з української армії. Це більше 4,5 відсотка від загальної чисельності військовослужбовців, затвердженої Верховною Радою у 2015 році", і що це "призводить до серйозної недоукомплектації бойових підрозділів Збройних сил України" [60]. Через це посадові особи військових комісаріатів навіть були змушені *звертатись до громадян* "щодо широкомасштабного розшуку військовослужбовців, які самовільно залишили військові частини (місця служби), не вийшли на військову службу із відпусток, відраджень, після лікування або не з'явилися в строк без поважних причин на військову службу

⁵ <https://zaxid.net/na-dnipropetrovshhini-za-dezertirstvo-zasudili-dvoh-viyskovih-do-7-rokiv-vyaznitsi-n1328732>

⁶ <https://zaxid.net/u-rivnomu-viyskovogo-zasudili-do-5-rokiv-vyaznitsi-za-dezertirstvo-n1376390>

⁷ <https://zaxid.net/u-brodah-zasudili-viyskovogo-yakiy-zagubiv-zbroyu-ta-vtik-iz-chastini-n1379778>

⁸ <https://zaxid.net/v-ukrayini-za-dezertirstvo-politsiya-rozshukuye-mayzhe-70-lyudey-n1442375>

⁹ <https://zaxid.net/v-zaporizhzi-zatrimali-dezertira-zsu-yakiy-gotuvavsya-pereyti-na-bik-rosiyi-n1446630>

¹⁰ <https://zaxid.net/z-2014-roku-prokuratura-vidkri-la-11-tis-kriminalnih-sprav-za-dezertirstvo-i-uhilennya-vid-armiyi-n1473270>

¹¹ <https://zaxid.net/20-richnogo-strokovika-z-chervonograda-zasudili-na-3-roki-tyurmi-za-dezertirstvo-n1511207>

¹² <https://zaxid.net/soldata-z-hmelnitskogo-zasudili-za-dezertirstvo-i-psuvannya-viyskovoyi-tehniki-n1519493>

⁴ Що, в першу чергу, пов'язують з наказом Головнокомандувача Збройних сил України «Про організацію взаємодії між Збройними силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» від 03.03.2022 р. № 73 про перелік інформації, яку не варто поширювати з міркувань безпеки і щоб не нашкодити операціям ЗСУ [54].

протягом 2012–2019 років" [62].

Як вважається, саме з цього приводу Законом України "Про внесення змін до Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" щодо удосконалення деяких питань проходження громадянами військової служби" від 03.10.2019 р. № 161-IX [63], для *військовослужбовців, які самовільно залишили місця служби, дезертували або добровільно здалися в полон, було запроваджено поняття "призупинення військової служби"*. Ці зміни були внесені у ч.2 ст.24 Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" від 25.03.1992 р. № 2232–XII [64] і є чинними на сьогодні. Зокрема, визначається, що "військова служба призупиняється для військовослужбовців, які *самовільно залишили військові частини або місця служби, дезертували із Збройних Сил України та інших військових формувань або добровільно здалися в полон, якщо інше не визначено законодавством*".

Разом із тим, станом на сьогодні є певні зауваження до кримінально-правової характеристики дезертирства у Кримінальному кодексі України. Так, у ст.24 КК, диспозиція з призупинення військової служби юридично тавтологічна стосовно таких дій, як "самовільне залишення військової частини або місця служби" та "дезертирство із Збройних Сил України та інших військових формувань", які у ст.408 КК сукупно вже віднесені до дезертирства. При цьому, окремо не вказана у ст.24 КК дія з "нез'явлення з тією самою метою на службу у разі призначення, переведення, з відрадження, відпустки або з лікувального закладу" підпадає під визначення дезертирства. Крім того, диспозиція з призупинення військової служби крім дезертирства поширюється й на інший військовий злочин – добровільну здачу в полон (ст.430 КК).

А в умовах війни суперечності в нормах Кримінального кодексу України взагалі є суттєвою причиною ускладнення правової кваліфікації військових кримінальних правопорушень, до яких, наприклад, М.І. Хавронюк відносить *нагородження складів правопорушень*. Це стосується "самовільного залишення місця служби в бойовій обстановці, що тягне відповідальність за ч.5 ст.407 КК, а *дезертирство* в бойовій обстановці – за ч.4 ст.408 КК. Водночас, самовільне залишення поля бою під час бою, незалежно від наявності чи відсутності мети ухилитися від військової служби, є злочином, передбаченим ст.429 КК" [65, с.253]. Через це й виникають прикрі випадки, коли, за даними деяких інформацій-

них видань, у травні 2022 року "бійці 115 бригади, відмовившись виконувати накази у Сєверодонецьку та записавши відео про погані умови служби, були відправлені у слідчий ізолятор як *дезертири*" [66]. Хоча, за диспозицією ст.408 КК України, такий вид військового злочину не може кваліфікуватись саме як дезертирство. Втім, вже в серпні 2022 р. цей випадок був спростований як дезінформація – "всі інциденти з дезертирством та відмовою від виконань своїх обов'язків з боку деяких військових вони пояснюють боягузством і відсутністю відповідальності" [67].

Втім, мали місце й прикрі випадки дезертирства військовослужбовців із особистих причин. Так, К. Родак у серпні 2022 року повідомляє, що Франківський районний суд Львова ув'язнив на 5 років солдата за те, що той на місяць через сварку з дівчиною залишив військову частину, куди потім добровільно повернувся [68]. Разом із тим, майже аналогічна справа вже розглядалась Військовою колегією Верховного Суду України ще у 2000 р. з перекаваліфікацією дії правопорушника з дезертирства [35]. У певній мірі це свідчить про недостатню підготовку та обізнаність судді.

І саме тут доречно навести думку Дж. Пекс (Pex, 2022), що "важливо розуміти, що існує безліч альтернатив дезертирству, і якщо вчинок вже здійснено, можна і потрібно діяти, щоб мінімізувати збитки, які можуть бути завдані в результаті" [4]. І розуміючи не коректність під час російської агресії посилення на вороже законодавство, але виключно з науковою метою позначимо, що, наприклад, у примітці до ч.2 ст.338 Кримінального кодексу рф передбачена можливість звільнення військовослужбовця, який вперше здійснив дезертирство, що передбачене частиною першою цієї статті, від кримінальної відповідальності у випадку, якщо дезертирство стало наслідком збігу тяжких обставин [69].

Підсумовуючи зазначимо, що з перебігом бойових дій протистояння російській агресії проблема військового дезертирства набуває все більшої актуалізації, а вітчизняне кримінально-правове законодавство щодо злочинів проти порядку проходження військової служби потребує нагального удосконалення, в тому числі, й не тільки через вже позначене М.І. Хавронюком нагородження складів правопорушень.

Висновки

1. В цілому, правові наслідки запровадження правових режимів воєнного стану та стану війни істотно не впливають на статистичний рівень

дезертирства військовослужбовців як явища, і ми не знайшли спростування цьому у науковій літературі. Більш суттєвий вплив щодо збільшення цього показника чинить ведення бойових і воєнних дій на театрі воєнних дій, соціально-психологічний стан військовослужбовців та їх особиста оцінка ризиків, що їм загрожують.

2. Дезертирство у вітчизняному кримінальному законодавстві віднесено до тяжких злочинів як умисне діяння, що являє підвищену суспільну небезпеку; перетерпіли зміни деякі санкції щодо нього. Була посилена звітність судових інстанцій про стан провадження справ щодо дезертирства в складі злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), а також покладена відповідальність за можливе дезертирство військовослужбовців на їхніх командирів. Із 2017 року дезертири після завершення обумовленого інструкціями строку виключаються з обліку особового складу військових частин.

3. Військове дезертирство за міжнародною правовою базою залежить від національного законодавства. Правові норми в світі щодо дезертирства значно ширші, ніж в Україні, й поширюються на дезертирство як навмисну відмову від обов'язків, послуг або зобов'язань особи,

особливо стосовно військової служби.

4. З перебігом бойових дій протистояння російській агресії проблема військового дезертирства набуває все більшої актуалізації, в той час, як вітчизняне кримінально-правове законодавство щодо злочинів проти порядку проходження військової служби потребує нагального удосконалення. Опція із звернення військових комісаріатів до громадян щодо розшуку військовослужбовців-дезертирів не привела до очікуваних результатів, а норма призупинення військової служби для дезертирів потребує на додаткове опрацювання під час воєнного стану.

Конфлікт інтересів

Автори заявляють про відсутність потенціального конфлікту інтересів, пов'язаного з обов'язками одного із співавторів як члена редколегії, що могло би стати причиною упередженості дослідження. Стаття піддана незалежному рецензуванню відповідно до правил журналу.

Вираз вдячності

Дослідження виконано відповідно до планів науково-дослідних робіт Харківського національного університету внутрішніх справ та Львівського університету бізнесу та права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борьба с трудовым дезертирством (Сборник официальных положений). М.: Издание Главного комитета по трудовой повинности, 1920. 24 с.
<http://elibrary.ru/bitstream/123456789/16109/1/0019850.pdf>
2. Руководство по процедурам и критериям определения статуса беженцев. Тематические рекомендации по международной защите (согласно Конвенции 1951 года и Протоколу 1967 года, касающихся статуса беженцев). К.: ВАИТЕ, 2013. 264 с. <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=53844fb44>
3. Navya P Raviprasad & Nihala Jasmin. Reworking Defection- A Scrutiny on Intricacies of Anti-Defection Law in India. *Lex Erudites*. January 2022. Ed. 1. P. 37-45. <https://lexerudites.com/wp-content/uploads/2022/02/Lex-Erudites-04.pdf>
4. Пекс Дж. Дезертирство из ЦАХАЛ – правовая информация. 2022.
<https://lawoffice.org.il/ru/дезертирство-из-цахал>
5. Chandler, J. (2017). 'To become again our brethren': desertion and community during the American Revolutionary War, 1775–83, *Historical Research*, 90(248), 363–380. <https://doi.org/10.1111/1468-2281.12183>
6. Психологічна готовність до ризику військовослужбовців Національної гвардії України: монографія / О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько та ін. Харків: НАНГУ, 2019. 257 с.
http://books.ndcnangu.co.ua/knigi/Monohraf_Hotovnist_ryzyku.pdf
7. Lyall, Jason. (2016). Why Armies Break: Explaining Mass Desertion in Conventional War. *SSRN Electronic Journal*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2524561>
8. Ніколаско Т. Б. Теоретико-правові засади призначення та виконання спеціальних покарань щодо військовослужбовців: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 555 с.
<https://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/Dis-Николаенко-МОН.pdf>
9. Тищенко Ю. В. Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від військової служби: дис. ... докт. філос.: 081. Одеса, 2021. 222 с.
https://docs.mgu.edu.ua/docs/vchen_rada/disertacii/dis_tishenko.pdf
10. Дмитренко Н. А. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у Збройних Силах Ук-

- раїни: дис. ... докт. філос.: 081. Херсон, 2020. 235 с. http://oduvsv.edu.ua/wp-content/uploads/2021/07/Disertatsiya_Dmitrenko-20.07.pdf
11. Ониськів А. М. Кримінальна відповідальність за порушення порядку проходження військової служби, вчинені в умовах особливого періоду або в бойовій обстановці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 268 с. http://idpnan.org.ua/files/oniskiv-a.m.-kriminalna-vidpovidalnist-za-porushennya-poryadku-prohodjennya-viyskovoyi-slujbi.-_d_.doc
 12. Сидоржевський М. Суд ФРН відмовив у наданні притулку солдату-дезертиру з США. 17.11.2016. <https://www.dw.com/uk/німецький-суд-відмовив-у-наданні-притулку-американському-солдату-дезертиру/a-36430133>
 13. Рейтинг стран с наиболее развитой экономикой в мире. 11.02.2020. <https://tvojarabota.pl/novosti/rejting-stran-s-naibolee-razvitoj-ekonomikoj-v-mire-503>
 14. Украина – шестая в Европе в рейтинге самых мощных армий. 26.01.2022. <https://uatv.ua/ukraina-shestaya-v-evrope-v-rejtinge-samyh-moshhnyh-armij/>
 15. Касько Т. Ю. Кваліфікуючі ознаки дезертирства. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр.* 2014. Вип. 73. С. 532-537. <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/4421>
 16. Карпенко М. Кваліфікації окремих військових злочинів, учинених за сукупністю злочинів. *Підприємництво, господарство і право.* 2018. № 12. С. 277–281. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/12/53.pdf>
 17. Дмитренко Н. А. Дезертирство: кримінально-правовий аналіз і проблеми кваліфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2019. № 40. С. 136–138. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2019.40.31>
 18. Тищенко Ю. В. Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від військової служби: дис. ... докт. філос.: 081 "Право". Одеса, 2021. 222 с. https://docs.mgu.edu.ua/docs/vchen_rada/disertacii/dis_tishenko.pdf
 19. Ленда О. В. Проблеми кваліфікації самовільного залишення військової частини та дезертирства в умовах воєнного стану. С.368–370. 26.05.2022. http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/21561/1/Збірник%20конференції%2026.05.22_шапки_ред_p369-371.pdf
 20. Зозуля І. В. Правове забезпечення діяльності органів системи МВС України під час воєнного стану. *Проблеми сучасної поліцейстики: тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квітня 2022 р.).* Харків: ХНУВС, 2022. С. 85–90. <http://doi.org/10.5281/zenodo.6532312>
 21. Задорожній О. Різниця між станом війни і воєнним станом. 29.08.2014. <https://uainfo.org/blognews/384329-rznicya-mzh-stanom-vyni-voyennim-stanom.html>
 22. Кириченко С. О., Лобко М. М., Семененко В. М. Щодо питання правового режиму воєнного стану і стану війни. *Наука і оборона.* 2019. № 2. С. 9–16. <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2019-7-2-09-16>
 23. Топольницький В. В., Тична Б. М. Проблеми правового регулювання понять "воєнний стан", "стан війни" та "воєнний час". *Правова позиція.* 2019. № 4 (25). С. 91–99. <https://doi.org/10.32836/2521-6473-2019-4-91-99>
 24. Гриневич В. Масове дезертирство у Червоній армії 1941 року: вимушені обставини чи/та свідомий вибір. *Український тиждень.* 23.11.2011. № 25 (190). <https://tyzhden.ua/History/25187>
 25. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932–XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. № 9. Ст. 106. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
 26. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 № 1702–IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2021. № 41. Ст. 339. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#n303>
 27. Giddens, Anthony (2013). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age.* Cambridge: Polity Press. 264 p. <https://books.google.com.ua/books?id=JFY4JXVNSBQC&hl=ru>
 28. Кримінальний кодекс України (від статті 147 до статті 263): від 28.12.1960. *Відомості Верховної Ради УРСР.* 1961. № 2. Ст. 14. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05#Text>
 29. Про внесення доповнень і змін до Кримінального кодексу Української РСР: Указ Президії Верховної Ради України від 12.12.1969 № 2368–VII. *Відомості Верховної Ради УРСР.* 1969. № 50. Ст. 388. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2368-07#Text>
 30. Про внесення доповнень і змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів Української РСР: Указ Президії Верховної Ради України від 21.07.1972 № 862–VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР.* 1972. № 1. Ст. 260. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/862-08/ed19960712#Text>
 31. Про внесення доповнень і змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів Української РСР: Указ Президії Верховної Ради України від 23.07.1973 № 1898–VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР.* 1973. № 32. Ст. 260. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1898-08/ed19961025#Text>

32. Про хід виконання постанов і доручень Верховної Ради Української РСР з питань проходження громадянами республіки строкової військової служби: Постанова Президії Верховної Ради України від 05.07.1991 № 1332–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 44. Ст. 577. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1332-12#Text>
33. Військова колегія: Ухвала від 10.02.1998. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0079700-98#Text>
34. Відмову від несення обов'язків військової служби помилково визнано дезертирством: Ухвала Військової колегії від 12.10.1999. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0085700-99#Text>
35. Військова колегія: Ухвала від 07.03.2000. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0112700-00#Text>
36. Про затвердження Переліку судових справ та документів діяльності суду із зазначенням строків їх зберігання: Наказ Міністерства юстиції України від 07.07.2000 № 27/5. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0396-00#Text>
37. Про затвердження нормативно-правових актів з питань тримання і поведінки осіб, узятих під варту, і засуджених у слідчих ізоляторах Державного департаменту України з питань виконання покарань: Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 20.09.2000 № 192. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-00#Text>
38. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України: Наказ Міністерства юстиції України від 18.03.2013 № 460/5. *Офіційний вісник України*. 2013. № 25. Ст. 853. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0445-13#Text>
39. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341–III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
40. Про затвердження форм статистичних звітів № 1-е, 3, 20, 21, 22, 30, 31, 32, 33, 34, 35 та Інструкції щодо їх заповнення: Наказ Державного комітету статистики України, Верховного Суду України, Міністерства юстиції України від 25.12.2001 № 504/189/70/5. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1071-01#Text>
41. Справа "Морріс проти Об'єднаного Королівства": Рада Європи. Європейський суд з прав людини. *Юридичний вісник України*. № 27. 06-12.07.2002. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_041#Text
42. Інструкція про оперативне інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ, внутрішніх військах та навчальних закладах МВС України: Наказ МВС України від 04.10.2003 № 1155. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-04#Text>
43. Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента України від 10.12.2008 № 1153/2008. *Офіційний вісник України*. 2008. № 95. Ст. 3129. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text>
44. Про внесення змін до Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента України від 27.09.2021 № 483/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 78. Ст. 4900. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483/2021/ed20210929#n137>
45. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини: Закон України від 12.02.2015 № 194–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 16. Ст. 113. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/194-19#n5>
46. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 551–XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 197. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text>
47. Про затвердження Інструкції з організації обліку особового складу Національної гвардії України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 30.01.2017 № 73. *Офіційний вісник України*. 2017. № 28. Ст. 825. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-17#Text>
48. Про затвердження Інструкції з організації обліку особового складу Державної прикордонної служби України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.06.2017 № 468. *Офіційний вісник України*. 2017. № 75. Ст. 2305. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-17#Text>
49. Deserter Law and Legal Definition. <https://definitions.uslegal.com/d/deserter>
50. 10 U.S. Code § 885 - Art. 85. Desertion. <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/885#:~:text=Any%20commissioned%20officer%20of%20the%20permanently%20is%20guilty%20of%20desertion>
51. Дезертирство. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Дезертирство>
52. Прокопенко В. В. Науково-практичний коментар до ст. 408 Кримінального кодексу України. <http://www.jurists.org.ua/criminal-law/2062-naukovo-praktichnyy-komentar-do-st-408-kriminalnogo-kodeksu-ukrayini.html?amp=1>
53. Стаття 408. Дезертирство / М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. <http://yport.inf.ua/stattya-408-dezertirstvo.html>

54. Про організацію взаємодії між Збройними силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану: Наказ головнокомандувача Збройних сил України від 03.03.2022 № 73.
<https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785?an=160>
55. Втрати, нестача сил і дезертирство: Генштаб ЗСУ про проблеми військ РФ на 22-й день війни. 17.03.2022. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-genshtab-22-den-zsu/31757202.html>
56. Полонений російський військовий розповів про масове дезертирство. 07.03.2022.
<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3422921-polonenij-rosijskij-vijskovij-rozpoviv-pro-masove-dezertirstvo.html>
57. Из-за алкоголизма и дезертирства российские солдаты не могут эффективно атаковать позиции ВСУ – Генштаб. 23.05.2022. <https://tsn.ua/ru/ato/iz-za-alkogolizma-i-dezertirstva-rossiyskie-soldaty-ne-mogut-effektivno-atakovat-pozicii-vsu-genshtab-2069125.html>
58. Стець А. Найманці з Сирії їдуть в Україну, щоб дезертирувати в Європу, – ГУР. 17.03.2022.
https://zaxid.net/naymantsi_z_siriyi_yidut_v_ukrayinu_shhob_dezertiruvati_v_vtekti_v_yevropu_gur_n_1538666
59. Ейсмунт В. Полонений росіянин розповів про "заградотряди" для розстрілу дезертирів. 12.03.2022.
https://zaxid.net/poloneniy-rosiyanin-rozpoviv-pro-zagradotryadi-yaki-rozstrilyuyut-dezertiriv_n1538196
60. Бурдига І. Чому дезертирство залишається проблемою української армії. 22.01.2019.
<https://www.dw.com/uk/uk/чому-дезертирство-залишається-проблемою-української-армії/a-47171595>
61. Гринько О. На Житомирщині взяли в полон українського майора-дезертира. 08.03.2022.
https://zaxid.net/na-zhitomirshhini-vzyali-v-polon-ukrayinskogo-mayora-dezertira_n1537846
62. Їх розшукують правоохоронні органи. 15.08.2019. <https://pechersk.kyivcity.gov.ua/news/18212.html>
63. Про внесення змін до Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" щодо удосконалення деяких питань проходження громадянами військової служби": Закон України від 03.10.2019 № 161–ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 47. Ст. 314.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-20#n48>
64. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232–ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
65. Хавронюк М. І. Кримінально-правові норми, розраховані на застосування в умовах війни, чинні до початку відкритої російської агресії проти України: досягнення і прорахунки українського законодавства та правозастосовної практики. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11 червня 2022 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 246–257. <https://www1.lvduvs.edu.ua/uk/karta-dokumentiv/category/155-conference-2022-magazine.html?download=2117:ukrayinska-kryminalna-yustytisiya-v-umovakh-viyny-materialy-viii-xxi-lvivskoho-forumu-kryminalnoi-justytisii-9-11-cherwnia-2022-roku>
66. Военнослужащих 115 бригады, которые обратились к Зеленскому и Залужному, отправили в СИЗО. 24.05.2022. <https://skeptik.com.ua/voennoslyzhashih-115-brigady-kotorye-obratilis-k-zelenskomy-i-zalyjnomy-otpravili-v-sizo/>
67. 115 окрема механізована бригада: вони тримали рубежі Сєверодонецька, точно виконуючи накази командування і не здаючи ні метра. 12.08.2022. <https://vpu-ua.com/news-ukraine-and-worlds/113917-115-okrema-mehan-zovana-brigada-voni-trimali-rubezh-s-verodonec-ka-tochno-vikonuyuchi-nakazi-komanduvannya-ne-zdayuchi-n-metra.html>
68. Родак К. Солдат зі Львова отримав 5 років тюрми за втечу з місця служби. 16.08.2022.
https://zaxid.net/soldat-zi-lvova-otrimav-5-rokiv-tyurmi-za-vtechu-z-mistsya-sluzhbi_n1548035
69. Стаття 338 УК РФ. Дезертирство. <https://Rulaws.ru/uk/Razdel-XI/Glava-33/Statya-338>

REFERENCES

1. *Borba s trudovym dezertirstvom (Sbornik ofitsialnykh polozheniy)* [Fight against labor desertion (Collection of official regulations)]. М.: Izdaniye Glavnogo komiteta po trudovoy povinnosti, 1920.
<http://elib.uraic.ru/bitstream/123456789/16109/1/0019850.pdf> (in Russ.).
2. *Rukovodstvo po protseduram i kriteriyam opredeleniya statusa bezhentsev. Tematicheskiye rekomendatsii po mezhdunarodnoy zashchite (soglasno Konventsii 1951 goda i Protokolu 1967 goda, kasayushchikhsya statusa bezhentsev)* [Guide to Procedures and Criteria for Refugee Status Determination. Thematic Recommendations on International Protection (under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees)]. К.: ВАІТЕ, 2013. <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=53844fb44> (in Russ.).

3. Raviprasad, N. P. & Jasmin, N. (2022). Reworking Defection - A Scrutiny on Intricacies of Anti-Defection Law in India. *Lex Erudites*, (January Ed. 1), 37-45. <https://lexerudites.com/wp-content/uploads/2022/02/Lex-Erudites-04.pdf>
4. Peks. Dzh. (2022). *Dezertirstvo iz TSAKHAL – pravovaya informatsiya* [Desertion from the IDF - legal information]. <https://lawoffice.org.il/ru/дезертирство-из-цахал> (in Russ.).
5. Chandler, J. (2017). 'To become again our brethren': desertion and community during the American Revolutionary War, 1775–83, *Historical Research*, 90(248), 363–380. <https://doi.org/10.1111/1468-2281.12183>
6. Kolesnichenko, O. S., Matsehora, YA. V., & Prykhodko, I. I. (et al). (2019). *Psykhologichna hotovnist do ryzyku viyskovosluzhbovtiv Natsionalnoyi hvardiyi Ukrainy* [Psychological readiness for risk of servicemen of the National Guard of Ukraine]. Monohrafiya. Kharkiv: NANHU (in Ukr.). http://books.ndcnangu.co.ua/knigi/Monohraf_Hotovnist_ryzyku.pdf
7. Lyall, Jason. (2016). Why Armies Break: Explaining Mass Desertion in Conventional War. *SSRN Electronic Journal*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2524561>
8. Nikolayenko, T. B. (2019). *Teoretyko-pravovi zasady pryznachennya ta vykonannya spetsialnykh pokaran shchodo viyskovosluzhbovtiv* [Theoretical and legal principles for the appointment and execution of special punishments for military personnel]. Doctor's thesis (12.00.08). Kyiv. <https://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/Dis-Николаєнко-МОН.pdf> (in Ukr.).
9. Tyshchenko, YU. V. (2021). *Metodyka rozsliduvannya kryminalnykh pravoporushen, pov'yazanykh z ukhlyenniam vid viyskovoyi sluzhby* []. Doctor's thesis (081). Odesa (in Ukr.). https://docs.mgu.edu.ua/docs/vchen_rada/disertacii/dis_tishenko.pdf (in Ukr.).
10. Dmytrenko, N. A. (2020). *Kryminologichna kharakterystyka ta zapobihannya zlochynnosti u Zbroynnykh Sylakh Ukrainy* [Criminological characteristics and prevention of crime in the Armed Forces of Ukraine]. Doctor's thesis (081). Kherson. http://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2021/07/Disertatsiya_Dmitrenko-20.07.pdf (in Ukr.).
11. Onyskiv, A. M. (2017). *Kryminalna vidpovidalnist za porushennya poriadku prokhodzheniya viyskovoyi sluzhby, vchyneni v umovakh osoblyvoho periodu abo v boyoviyi obstanovtsi* [Criminal liability for violation of the order of military service, committed in the conditions of a special period or in a combat environment]. Candidate's thesis (12.00.08). Kyiv. http://idpnan.org.ua/files/onyskiv-a.m.-kryminalna-vidpovidalnist-za-porushennya-poriadku-prohodzheniya-viyskovoyi-slujbi.-d_.doc (in Ukr.).
12. Sydorzhovsky, M. (2016). *Sud FRN vidmovyv u nadanni prytulku soldatu-dezertyru z SSHA* [A German court refused to grant asylum to a deserter from the USA]. <https://www.dw.com/uk/німецький-суд-відмовив-у-наданні-притулку-американському-солдату-дезертиру/a-36430133> (in Ukr.).
13. *Reyting stran s naiboleye rozvitoj ekonomikoju v mire* [Ranking of the countries with the most developed economies in the world]. (11.02.2020). <https://tvojarabota.pl/novosti/rejting-stran-s-naibolee-razvitoj-ekonomikoju-v-mire-503> (in Russ.).
14. *Ukraina – shestaya v Yevrope v reytinge samykh moshchnykh armiy* [Ukraine is the sixth in Europe in the ranking of the most powerful armies]. (26.01.2022). <https://uatv.ua/ukraine-shestaya-v-evrope-v-reytinge-samyh-moshhnyh-armij/> (in Russ.).
15. Kasko, T. YU. (2014). Kvalifikuyuchi oznaky dezertyrstva [Qualifying signs of desertion]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, (73), 532-537. <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/4421> (in Ukr.).
16. Karpenko, M. (2018). Kvalifikatsiyi okremykh viyskovykh zlochyniv, uchynenykh za sukupnistyu zlochyniv [Qualifications of individual war crimes committed by a set of crimes]. *Pidpryyemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, (12), 277–281. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/12/53.pdf> (in Ukr.).
17. Dmytrenko, N. A. (2019). Dezertyrstvo: kryminalno-pravovyy analiz i problemy kvalifikatsiyi [Desertion: criminal legal analysis and problems of qualification]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiya*, (40), 136–138. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2019.40.31> (in Ukr.).
18. Tyshchenko, YU. V. (2021). *Metodyka rozsliduvannya kryminalnykh pravoporushen, pov'yazanykh z ukhlyenniam vid viyskovoyi sluzhby* [Methods of investigation of criminal offenses related to evasion of military service]. Doctor's thesis (081). Odesa. https://docs.mgu.edu.ua/docs/vchen_rada/disertacii/dis_tishenko.pdf (in Ukr.).
19. Lenda, O. V. (2022). *Problemy kvalifikatsiyi samovilnoho zalyshennya viyskovoyi chastyny ta dezertyrstva v umovakh voyennoho stanu* [Problems of the qualification of voluntary leaving a military unit and desertion in the conditions of martial law]. (s. 368–370). http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/21561/1/36ірник%20конференції%2026.05.22_шапки_р_ед_p369-371.pdf (in Ukr.).
20. Zozulia, I. V. (2022). Pravove zabezpechennya diyalnosti orhaniv systemy MVS Ukrainy pid chas voy-

- ennoho stanu [Legal support for the activities of the bodies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine during martial law]. In: *Problemy suchasnoyi polityky*: tezy dop. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 20 kvitnya 2022 r.). Kharkiv: KHNUVS (s. 85–90). <http://doi.org/10.5281/zenodo.6532312> (in Ukr.).
21. Zadorozhnyi, O. (2014). *Riznytsya mizh stanom viyny i voyennym stanom* [Difference between state of war and martial law]. <https://uainfo.org/blognews/384329-rznicya-mzh-stanom-vyni-voyennim-stanom.html> (in Ukr.).
 22. Kyrychenko, S. O., Lobko, M. M., & Semenenko, V. M. (2019). Shchodo pytannya pravovoho rezhymu voyennoho stanu i stanu viyny [Regarding the issue of the legal regime of martial law and the state of war]. *Nauka i oborona*, (2), 9–16. <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2019-7-2-09-16> (in Ukr.).
 23. Topolnitskyi, V. V., & Tychna, B. M. (2019). Problemy pravovoho rehulyuvannya ponyat "voyennyi stan", "stan viyny" ta "voyennyi chas" [Problems of legal regulation of the concepts "martial law", "state of war" and "wartime"]. *Pravova pozytsiya*, (25), 91–99. <https://doi.org/10.32836/2521-6473-2019-4-91-99> (in Ukr.).
 24. Hrynevych, V. (2011). Masove dezertyrstvo u Chervoniy armiyi 1941 roku: vymusheni obstavyny chy/ta svidomyi vybir [Mass desertion in the Red Army in 1941: forced circumstances or/and conscious choice]. *Ukrayinskyi tyzhden*, 25(190). <https://tyzhden.ua/History/25187> (in Ukr.).
 25. Pro oboronu Ukrayiny [About the defense of Ukraine]. Zakon Ukrayiny (06.12.1991 No 1932–12). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 1992, (9), 106. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (in Ukr.).
 26. Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu [On the foundations of national resistance]. Zakon Ukrayiny (16.07.2021 No 1702–9). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, (41), 339. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#n303> (in Ukr.).
 27. Giddens, Anthony (2013). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press. 264 p. <https://books.google.com.ua/books?id=JFY4JXYNSBQC&hl=ru>
 28. Kryminalny kodeks Ukrayiny (vid statti 147 do statti 263) [Criminal Code of Ukraine (from Article 147 to Article 263)]. (28.12.1960). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady URSR*, 1961, (2), 14. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05#Text> (in Ukr.).
 29. Pro vnesennya dopovnen i zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrayinskoyi RSR [On making additions and changes to the Criminal Code of the Ukrainian SSR]. Ukaz Prezydiyi Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (12.12.1969 No. 2368–7). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady URSR*, (50), 388. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2368-07#Text> (in Ukr.).
 30. Pro vnesennya dopovnen i zmin do Kryminalnoho ta Kryminalno-protsesualnoho kodeksiv Ukrayinskoyi RSR [On making additions and changes to the Criminal and Criminal Procedure Codes of the Ukrainian SSR]. Ukaz Prezydiyi Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (21.07.1972 No. 862–8). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady URSR*, (1), 260. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/862-08/ed19960712#Text> (in Ukr.).
 31. Pro vnesennya dopovnen i zmin do Kryminalnoho ta Kryminalno-protsesualnoho kodeksiv Ukrayinskoyi RSR [On making additions and changes to the Criminal and Criminal Procedure Codes of the Ukrainian SSR]. Ukaz Prezydiyi Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (23.07.1973 No. 1898–8). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady URSR*, (32), 260. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1898-08/ed19961025#Text> (in Ukr.).
 32. Pro khid vykonannya postanov i doruchen Verkhovnoyi Rady Ukrayinskoyi RSR z pytan prokhozheniya hromadyanamy respubliky strokovoyi viyskovoyi sluzhby [On the progress of the implementation of resolutions and orders of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR on the issues of the completion of military service by citizens of the republic]. Postanova Prezydiyi Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (05.07.1991 No. 1332–12). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, (44), 577. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1332-12#Text> (in Ukr.).
 33. *Viyskova kolehiya* [Military board]. Ukhvala (10.02.1998). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0079700-98#Text> (in Ukr.).
 34. *Vidmovu vid nesennya obov'yazkiv viyskovoyi sluzhby pomylkovo vyznano dezertyrstvom* [Refusal to carry out the duties of military service was mistakenly recognized as desertion]. Ukhvala Viyskovoyi kolehiyi (12.10.1999). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0085700-99#Text> (in Ukr.).
 35. *Viyskova kolehiya* [Military board]. Ukhvala (07.03.2000). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0112700-00#Text> (in Ukr.).
 36. *Pro zatverdzhennya Pereliku sudovykh sprav ta dokumentiv diyalnosti sudu iz zaznachennyam strokiv yikh zberihannya* [On the approval of the List of court cases and documents of the court's activities with an indication of their storage terms]. Nakaz Ministerstva yustytitsiyi Ukrayiny (07.07.2000 No. 27/5). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0396-00#Text> (in Ukr.).
 37. *Pro zatverdzhennya normatyvno-pravovykh aktiv z pytan trymannya i povedinky osib, uzyatykh pid vartu, i zasudzhennykh u slidnykh izolyatorakh Derzhavnoho departamentu Ukrayiny z pytan vykonannya*

- pokaran* [On the approval of normative legal acts on the detention and behavior of persons taken into custody and sentenced in remand detention centers of the State Department of Ukraine for the Execution of Punishments]. Nakaz Derzhavnoho departamentu Ukrayiny z pytan vykonannya pokaran (20.09.2000 No. 192). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-00#Text> (in Ukr.).
38. Pro zatverdzhennya Pravyl vnutrishnoho rozporядku slidchykh izolyatoriv Derzhavnoyi kryminalno-vykonavchoyi sluzhby Ukrayiny [On the approval of the Rules of Internal Procedure of Pre-trial Detention Centers of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine]. Nakaz Ministerstva yustytysiyi Ukrayiny (18.03.2013 No. 460/5). *Ofitsiyyny visnyk Ukrayiny*, (25), 853. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0445-13#Text> (in Ukr.).
39. Kryminalnyy kodeks Ukrayiny [Criminal codex of Ukraine]. Zakon Ukrayiny (05.04.2001 No. 2341–3). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, (25–26), 131. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (in Ukr.).
40. Pro zatverdzhennya form statystychnykh zvitiv No. 1-e, 3, 20, 21, 22, 30, 31, 32, 33, 34, 35 ta Instruktsiyi shchodo yikh zapovnennya [On the approval of the forms of statistical reports No. 1st, 3, 20, 21, 22, 30, 31, 32, 33, 34, 35 and Instructions for their filling]. Nakaz Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrayiny, Verkhovnoho Sudu Ukrayiny, Ministerstva yustytysiyi Ukrayiny (25.12.2001 No. 504/189/70/5). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1071-01#Text> (in Ukr.).
41. Sprava "Morris proty Obyednanoho Korolivstva" [The case "Morris v. United Kingdom"]. *Yurydychnyy visnyk Ukrayiny*, (06-12.07.2002 No. 27). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_041#Text (in Ukr.).
42. Instruktsiya pro operatyvne informuvannya v orhanakh i pidrozdilakh vnutrishnikh sprav, vnutrishnikh viyskakh ta navchalnykh zakladakh MVS Ukrayiny [Instructions on operational information in bodies and units of internal affairs, internal troops and educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. Nakaz MVS Ukrayiny (04.10.2003 No. 1155). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-04#Text> (in Ukr.).
43. Pro Polozhennya pro prokhozhennta hromadyanamy Ukrayiny viyskovoyi sluzhby u Zbroynykh Sylakh Ukrayiny [On the Regulations on the Military Service of Ukrainian Citizens in the Armed Forces of Ukraine]. Ukaz Prezydenta Ukrayiny (10.12.2008 No. 1153/2008). *Ofitsiyyny visnyk Ukrayiny*, (95), 3129. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text> (in Ukr.).
44. Pro vnesennya zmin do Polozhennya pro prokhozhennta hromadyanamy Ukrayiny viyskovoyi sluzhby u Zbroynykh Sylakh Ukrayiny [On amendments to the Regulation on military service by citizens of Ukraine in the Armed Forces of Ukraine]. Ukaz Prezydenta Ukrayiny (27.09.2021 No. 483/2021). *Ofitsiyyny visnyk Ukrayiny*, (78), 4900. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483/2021/ed20210929#n137> (in Ukr.).
45. Pro vnesennya zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrayiny shchodo posylennya vidpovidalnosti za okremi viyskovi zlochyyny [On amendments to the Criminal Code of Ukraine regarding increased liability for certain war crimes]. Zakon Ukrayiny (12.02.2015 No. 194-8). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, (16), 113. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/194-19#n5> (in Ukr.).
46. Pro Dystsyplinarnyy statut Zbroynykh Syl Ukrayiny [About the Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine]. Zakon Ukrayiny (24.03.1999 No. 551-14). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, (22-23), 197. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text> (in Ukr.).
47. Pro zatverdzhennya Instruktsiyi z orhanizatsiyi obliku osobovoho skladu Natsionalnoyi hvardiyi Ukrayiny [On the approval of the Instructions for the organization of personnel accounting of the National Guard of Ukraine]. Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrayiny (30.01.2017 No. 73). *Ofitsiyyny visnyk Ukrayiny*, (28), 825. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-17#Text> (in Ukr.).
48. Pro zatverdzhennya Instruktsiyi z orhanizatsiyi obliku osobovoho skladu Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny [On the approval of the Instructions on the organization of personnel accounting of the State Border Guard Service of Ukraine]. Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrayiny (06.06.2017 No. 468). *Ofitsiyyny visnyk Ukrayiny*, (75), 2305. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-17#Text> (in Ukr.).
49. Deserter Law and Legal Definition. <https://definitions.uslegal.com/d/deserter>
50. 10 U.S. Code § 885 - Art. 85. Desertion. <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/885#:~:text=Any%20commissioned%20officer%20of%20the%20permanently%20is%20guilty%20of%20desertion>
51. *Dezertirstvo* [Desertion]. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Дезертирство> (in Ukr.).
52. Prokopenko, V. V. *Naukovo-praktychnyy komentar do st. 408 Kryminalnoho kodeksu Ukrayiny* [Scientific and practical commentary to Art. 408 of the Criminal Code of Ukraine]. <http://www.jurists.org.ua/criminal-law/2062-naukovo-praktichny-komentar-do-st-408-krimlnogo-kodeksu-ukrayini.html?amp=1> (in Ukr.).
53. Melnyk, M. I., & Khavronyuk, M. I. *Stattya 408. Dezertyrstvo* [Article 408. Desertion].

- <http://yport.inf.ua/stattya-408-dezertirstvo.html> (in Ukr.).
54. *Pro orhanizatsiyu vzayemodiyi mizh Zbroynymy sylamy Ukrayiny, inshymy skladovymy syl oborony ta predstavnykamy zasobiv masovoyi informatsiyi na chas diy pravovoho rezhymu voyennoho stanu* [About the organization of interaction between the 3rd armed forces of Ukraine, other components of the defense forces and representatives of the mass media during the legal regime of martial law]. *Nakaz holovnokomanduvacha Zbroynykh syl Ukrayiny* (03.03.2022 No. 73). <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785?an=160> (in Ukr.).
 55. *Vtraty, nestacha syl i dezertyrstvo: Henshtab ZSU pro problemy viysk RF na 22-y den viyny* [Losses, lack of forces and desertion: the General Staff of the Armed Forces of the Russian Federation on the problems of the Russian troops on the 22nd day of the war]. (17.03.2022). <https://www.radiosvoboda.org/a/news-genshtab-22-den-zsu/31757202.html> (in Ukr.).
 56. *Polonenyy rosiyskyy viyskovyy rozpoviv pro masove dezertyrstvo* [A captured Russian soldier spoke about mass desertion]. (07.03.2022). <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3422921-polonenij-rosijskij-vijskovij-rozpoviv-pro-masove-dezertirstvo.html> (in Ukr.).
 57. *Iz-za alkogolizma i dezertirstva rossiyskiye soldaty ne mogut effektivno atakovat pozitsii VSU – Genshtab* [Due to alcoholism and desertion, Russian soldiers cannot effectively attack the positions of the Armed Forces of Ukraine - General Staff]. (23.05.2022). <https://tsn.ua/ru/ato/iz-za-alkogolizma-i-dezertirstva-rossiyskie-soldaty-ne-mogut-effektivno-atakovat-pozicii-vsu-genshtab-2069125.html> (in Russ.).
 58. Stets, A. (2022). *Naymantsi z Syriyi yidut v Ukrayinu, shchob dezertyruvati v Yevropu, – HUR* [Mercenaries from Syria go to Ukraine to defect to Europe, HUR]. (17.03.2022). <https://zaxid.net/naymantsi-z-siryi-yidut-v-ukrayinu-shchob-dezertyruvati-v-vevropu-gur-n-1538666> (in Ukr.).
 59. Eysmunt, V. (2022). *Polonenyy rosiyanyn rozpoviv pro "zahradostryady" dlya rozstrilu dezertyriv* [A captured Russian talked about "surrounding squads" for shooting deserters]. (12.03.2022). <https://zaxid.net/poloneniy-rosiyanin-rozpoviv-pro-zagradotryadi-yaki-rozstrilyuyut-dezertiriv-n1538196> (in Ukr.).
 60. Burdyha, I. (2019). *Chomu dezertyrstvo zalyshayetsya problemoyu ukrayinskoyi armiyi* [Why desertion remains a problem of the Ukrainian army]. (22.01.2019). <https://www.dw.com/uk/uk/чому-дезертирство-залишається-проблемою-української-армії/a-47171595>
 61. Hrynko, O. (2022). *Na Zhytomyrshchyni vzyaly v polon ukrayinskoho mayora-dezertyra* [A Ukrainian deserter major was captured in Zhytomyr Oblast]. (08.03.2022). <https://zaxid.net/na-zhitomirshchyni-vzyali-v-polon-ukrayinskogo-mayora-dezertira-n1537846> (in Ukr.).
 62. *Yikh rozshukuyut pravookhoronni orhany* [Law enforcement agencies are looking for them]. (15.08.2019). <https://pechersk.kyivcity.gov.ua/news/18212.html> (in Ukr.).
 63. *Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny "Pro viyskovyy obovyazok i viyskovu sluzhbu" shchodo udoskonalennya deyakykh pytan prokhozheny hromadyanamy viyskovoyi sluzhby* [On Amendments to the Law of Ukraine "On Military Obligation and Military Service" Regarding the Improvement of Certain Issues of Citizens' Completion of Military Service"]. *Zakon Ukrayiny* (03.10.2019 No. 161–9). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, (47), 314. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-20#n48> (in Ukr.).
 64. *Pro viyskovyy obovyazok i viyskovu sluzhbu* [About military duty and military service]. *Zakon Ukrayiny* (25.03.1992 No. 2232–12). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, (27), 385. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (in Ukr.).
 65. Khavronyuk, M. I. (2022). *Kryminalno-pravovi normy, rozrakhovani na zastosuvannya v umovakh viyny, chynni do pochatku vidkrytoyi rosiyskoyi ahresiyi proty Ukrayiny: dosyahnennya i prorakhunky ukrayinskoho zakonodavstva ta pravozastosovnoyi praktyky* [Criminal law norms, designed for use in wartime, valid before the start of open Russian aggression against Ukraine: achievements and miscalculations of Ukrainian legislation and law enforcement practice]. In: *Ukrayinska kryminalna yustyttsiya v umovakh viyny: materialy VIII (XXI) Lvivskoho forumu kryminalnoyi yustyttsiyi* (m. Lviv, 9–11 chervnya 2022 r.). Lviv: LvDUVS. (s. 246–257). <https://www1.lvduvs.edu.ua/uk/karta-dokumentiv/category/155-conference-2022-magazine.html?download=2117:ukrayinska-kryminalna-yustyttsiya-v-umovakh-viyny-materialy-viii-xxi-lvivskoho-forumu-kryminalnoi-iustyttsii-9-11-chervnia-2022-roku> (in Ukr.).
 66. *Voyennosluzhashchikh 115 brigady, kotoryye obratilis k Zelenskomu i Zaluzhnomu, otpravili v SIZO* [Servicemen of the 115th brigade who turned to Zelensky and Zaluzhny were sent to a pre-trial detention center]. (24.05.2022). <https://skeptik.com.ua/voennoslyjashih-115-brigady-kotorye-obratilis-k-zelenskomy-i-zalyjnomu-otpravili-v-sizo/> (in Russ.).

67. 115 окрема механізована бригада: вони тримали рубежі Сєверодонецька, точно виконувачи накази командувача і не здаючи ні метра [115 separate mechanized brigade: they held the boundaries of Severodonetsk, precisely following the orders of the command and not giving up a single meter]. (12.08.2022). <https://vpu-ua.com/news-ukraine-and-worlds/113917-115-okrema-mehan-zovana-brigada-voni-trimali-rubezh-s-verodonec-ka-tochno-vikonuyuchi-nakazi-komanduvannya-ne-zdayuchi-n-metra.html> (in Ukr.).
68. Rodak, K. *Soldat zi Lvova otrymav 5 rokiv tyurmy za vtechu z mistysya sluzhby* [A soldier from Lviv received 5 years in prison for escaping from the place of duty]. (16.08.2022). https://zaxid.net/soldat_zi_lvova_otrimav_5_rokiv_tyumi_za_vtechu_z_mistsya_sluzhbi_n1548035 (in Ukr.).
69. *Statya 338 UK RF. Dezertirstvo* [Article 338 of the Criminal Code of the Russian Federation. Desertion]. <https://Rulaws.ru/uk/Razdel-XI/Glava-33/Statya-338> (in Russ.).

ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАТТЮ (ARTICLE INFO)

Published in:

Форум права: 73 pp. 60–79 (2).

Related identifiers:

10.5281/zenodo.6471065

http://forumprava.pp.ua/files/060-079-2022-2-FP-Zozulia,Dovhan_8.pdf
http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2022_2_8.pdf
License (for files):
[Creative Commons Attribution 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)
Received: 17.10.2022

Accepted: 07.11.2022

Published: 14.11.2022

Available online: 14.11.2022

Cite as:

 Зозуля, І. В., Довгань, О. І. (2022). Війна та дезертирство: засади правового регулювання в Україні. *Форум Права*, 73(2), 60–79.

<http://doi.org/10.5281/zenodo.6471065>

 Zozulia, I. V., & Dovhan, O. I. (2022). *Viyna ta dezertyrstvo: zasady pravovoho rehulyuvannya v Ukrayini* [War and Desertion: Principles of Legal Regulation in Ukraine]. *Forum Prava*, 73(2), 60–79.

<http://doi.org/10.5281/zenodo.6471065>